

volum la progresul cunoașterii istorice. Așa se întâmplă, de pildă, și în cazul analizei reprezentărilor heraldice de pe nasturii tunicii cavaleresti descoperite în mormântul lui Costea sau în discutarea succesivelor straturi care alcătuiesc ansamblul de pictură a bisericii „Sfântul Nicolae”.

În ceea ce privește interpretarea istorică, surprinde așezarea în centrul demersului autorilor a reconstituirii ipotetice a biografiei lui Costea, cea mai speculativă secțiune din întregul volum. Mai întâi, identificarea lui Costea cu personajul înhumat în M82 de la Rădăuți nu mi se pare deloc sigură și cu atât mai puțin atribuirea unei origini locale moldovenești. Pe baza analizei ADN nu se poate spune decât că cel înhumat acolo a fost tatăl lui Petru I și Roman I și, totodată, soțul Margaretei-Mușata. Numele și originea lui nu sunt decât rezultatul unei interpretări speculative, prea puțin convingătoare, ca de altfel întreaga biografie a acestui enigmatic domn moldovenesc. Dincolo însă de identitatea personajului înhumat în M82 din necropola domnească de la Rădăuți, care va genera în continuare numeroase controverse, contribuția majoră a soților Bătrâna constă tocmai în identificarea lui cu fondatorul celei de-a doua dinastii a Moldovei, pe care istoricii o vor numi după soția lui, Mușatină.

În încheiere, ar trebui poate spus un cuvânt despre condițiile excelente în care a fost editată cartea și care se datorează unei duble susțineri financiare, din partea Complexului Muzeal Județean Neamț și din partea Mănăstirii Bogdana-Rădăuți. De altfel, patronajul ecleziastic sub care a fost publicată cartea este asumat inclusiv prin prefața arhiepiscopului Pimen Suceveanul. Cu atât mai mult trebuie subliniată libertatea intelectuală deplină a autorilor, care nu ezită să demonteze chiar mitul fondator al mănăstirii Bogdana, arătând că ctitorul primei biserici de zid de la Rădăuți a fost Petru I, nu Bogdan.

Marian Coman

Alexandru FLORIAN (editor), Ana BĂRBULESCU (editor), Alexandru CLIMESCU, Laura DEGERATU, *Munca obligatorie a evreilor din România (1940-1944). Documente*, Iași, Polirom și București, Editura Institutului Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel”, 2013, 568 p.

Cercetarea fenomenelor asimilabile antisemitismului și Holocaustului a avut în mod firesc prioritate în istoriografia cu privire la regimurile de extremă dreaptă din România anilor '30 și '40 ai secolului trecut. Istoricii s-au concentrat cu precădere fie pe aspectele discursive și normative ale regimurilor antisemite (legislație, ideologie politică), fie pe evenimentele violente care au fost circumscrise fenomenului Holocaustului din România (execuții, deportări, pogromuri, exterminare).

Istoria discriminării și persecuțiilor, cu toate că este prezentă în memoria colectivă și în discursul public, și față de care se manifestă un consens social mai larg, a fost pe cât de mult invocată, pe atât de puțin cercetată cu instrumentele istoriografiei, antropologiei, politologiei ș.a. În cadrul acestui set de probleme, munca obligatorie a evreilor din România în anii 1940-1944 era în 2010 o temă aproape deloc cercetată, așa cum remarcă Ottmar Trașcă, editorul unui volum de documente

care dezvăluiau implicarea armatei române în „chestiunea evreiască”⁷. Desigur, au fost întreprinse scurte studii pregătitoare chiar de autorul menționat, dar și de neobositul cercetător Jean Ancel⁸.

Volumul de față este însă rezultatul unei prime operațiuni istoriografice de amploare care tratează în exclusivitate subiectul muncii obligatorii a evreilor din România⁹. Cele 245 de documente reunite de cei patru editori – acte normative publicate și note, rapoarte, instrucțiuni și telegrame inedite ale Jandarmeriei, Armatei și autorităților civile – oferă o bază de plecare obligatorie pentru orice incursiune viitoare în problemele discriminării și persecuției, muncii, raportului stat-cetățean/individ, violenței simbolice și fizice etc.

Un lucru care este de multe ori trecut cu vederea de cititori, dar și de cercetători, îl constituie capcana discursului din documente. La fel cum documentele Securității comuniste exprimă prejudecățile, stereotipurile, în fine viziunea proprie a securistului asupra individului supravegheat sau incriminat, deci o imagine falsă sau cel puțin deformată a realității, documentele din acest volum ridică aceleași pretenții de decriptare discursivă. Lectura critică va trebui să distingă stigmatele și stereotipurile inserate în perspectivele, premisele, concluziile și judecățile de valoare ale emitenților – reprezentanți ai instituțiilor opresive – cu privire la evrei.

Studiul introductiv, *Munca obștească sau limbajul eufemistic al Holocaustului*, semnat de Alexandru Florian, face trimitere încă din titlu la una dintre ipostazele înșelătoare ale discursului. Pe cât de neutră părea să fie, expresia „munca de interes obștesc”, așezată în schema naționalistă a epocii, a însemnat totuși munca unei categorii excluse (evreii) pentru interesele categoriei dominante (românii sau, la rigoare, doar grupul conducător). Introducerea muncii obligatorii pentru bărbații evrei a fost pusă în legătură cu excluderea de la serviciul militar, respectiv lupta pe frontul de est, pe considerente antisemite. Ceea ce părea a fi o scutire de riscul morții pe front era de fapt interzicerea unui drept de onoare, ca atare evreii au resimțit acest schimb de rol ca pe „o obligație stigmatizantă, umilitoare și dezumanizantă” (p. 29). Folosirea evreilor la munci fizice grele, pentru mulți incompatibile cu profesiile lor, a condus la degradarea fizică a acestora (sărăcire, epuizare, îmbolnăvire, moarte), ceea ce era de fapt un rezultat disonant cu argumentul „frontului de acasă” (în care au fost angajați și ceilalți cetățeni, fără a fi supuși unor astfel de tratamente). Exploatarea fizică, cumulată cu povara economică (taxe speciale, confiscări de bunuri, interzicerea exercitării profesiei etc.) și cu excluderea juridică, nu au lăsat nici o urmă de îndoială că evreii au fost supuși unor politici de persecuție de către statul ai cărui cetățeni erau.

Alexandru Florian face o trecere prin istoria excluderii (1938-1944) și a definiției juridice a „evreului”, arătând atenția deosebită acordată de regimurile legionar

⁷ Ottmar Trașcă (ed.), „Chestiunea evreiască” în documente militare române, 1941-1944, Iași, Institutul European și Institutul Național pentru Studiarea Holocaustului „Elie Wiesel”, 2010.

⁸ Jean Ancel, *Distrugerea economică a evreilor români*, București, Institutul Național pentru Studiarea Holocaustului „Elie Wiesel”, 2008.

⁹ O întreprindere complementară a avut loc sub egida Institutului pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale din Cluj-Napoca, explorând cazul evreilor din Transilvania: László Csősz, Attila Gidó, *Excluși și exploatați. Munca obligatorie a evreilor din România și Ungaria în timpul celui de-al Doilea Război Mondial*, Cluj-Napoca, 2013.

și antonescian acestui segment considerabil al populației prin numărul mare de acte normative care îi vizau (14 în intervalul decembrie 1940 – noiembrie 1942)¹⁰, descriind apoi cele trei forme principale de exploatare prin muncă: mobilizarea la locul de muncă (împreună cu „dublarea” de către un român, făcând astfel din excludere o certitudine), munca obligatorie individuală (în localitatea de domiciliu) și munca obligatorie colectivă (în detașamente și lagăre). Din punctul de vedere al regimului, toți bărbații evrei cu vârste cuprinse între 18 și 50 de ani erau obligați la 60 până la 180 de zile de muncă în serviciul autorităților pe an.

Multitudinea de ipostaze ale muncii obligatorii s-a datorat în primul rând dezorganizării sistemului administrativ și corupției din birocrăția românească. Pe de o parte, autoritățile erau incapabile să limiteze sau chiar proliferau abuzurile în acțiunile împotriva evreilor, pe de altă parte mita sau „beneficiile” colaterale (de exemplu, haine, încălțăminte și igienizare pentru cei din detașamentele de muncă drept măsuri antiepidemice) puteau face condițiile grele ale celor persecutați mai ușor de suportat. Oricât de mai bine sau mai rău ar fi fost pentru unii sau pentru alții, arbitrariul intrat în cotidian a creat o permanentă tensiune psihologică pentru orice victimă a politicilor statului român.

Pe lângă efectele muncii obligatorii asupra populației evreiești, autorul studiului introductiv a abordat și problema efectului asupra „capacității economico-militare” a României. Într-adevăr, prin aceste politici antisemite, autoritățile și-au asigurat o sursă ieftină de brațe de muncă – aflată în stare de cvasi-sclavie – necesare pentru lucrări genistice și în construcțiile de infrastructură¹¹, sau au creat o sursă suplimentară de venituri fiscale (din taxele pentru scutirea de muncă etc.). Deoarece informațiile sunt sporadice, autorul nu a insistat asupra chestiunii câștigului economic al statului de pe urma muncii obligatorii a evreilor, dar măcar lansarea unor ipoteze de lucru ar fi fost indicată. Calcularea ponderii în bugetul statului a celor câteva miliarde de lei colectate de la evrei prin taxele legate de muncă ar exprima mai clar amploarea fenomenului, nemaipunând la socoteală problema pierderilor pe care economia în ansamblu și statul probabil că le-au avut prin mobilizarea specialiștilor evrei către munci epuizante și neproductive, ajungându-se astfel la o destructurare a societății, dar și a pieței muncii.

Acest demers istoriografic și editorial, util unei societăți care are pretenția de a se situa în afara vălului mistificator al regimurilor și ideologiilor antidemocratice și antiliberal, contribuie cu succes la explorările arhivistice ale tragediei a sute de mii de cetățeni ai acestei țări, cu atât mai mult cu cât „lectura acestor documente probează faptul că între textul legislativ, reguli și realitate există întotdeauna o anumită distanță, uneori o prăpastie” (p. 30).

Vlad Pașca

¹⁰ Autorul remarcă nemulțumirea generală a autorităților cu privire la felul în care a funcționat munca obligatorie, punând în discuție graba de a promova politici antisemite și contextul internațional ca principale cauze ale „febrei” legislative, adăugând incapacitatea organizatorică drept catalizator al redundanței și al caracterului imperativ al politicilor antisemite.

¹¹ E necesară o investigație cu privire la presiunile și cererile venite de la diverse instituții interesate de forța de muncă evreiască.